

Kartada biziň nirdedigini-de bilmeýän iki million eýranly türkmen gardaşlarymyz

Category: Edebi makalalar, Kitapcy
написано kitapcy | 26 января, 2025

Kartada biziň nirdedigini-de bilmeýän iki million eýranly türkmen gardaşlarymyz KARTADA BIZIŇ NIRDEDIGINI-DE BILMEÝÄN IKI MILLION EÝRANLY TÜRKMEN GARDAŞLARYMYZ

Eýran türkmenleri

Türk halky Eýrandaky türklere uly simpatiýa bilen çemeleşýär. Ýöne bu ýagdaý jogapsyz däl we hatda wagtal-wagtal Eýran döwleti üçin uly üns we gözegçilik astynda saklanmaly ugurlaryň birine öwrülýär.

Umuman alanda, eýran taryhynyň soňky bir asyryny hasaba almanymyzda, türk taryhyndan başga zat däl.

Häzir gürrüni ediljek türkmenler Eýrandaky türkler bilen bulaşdyrylyp, umumy akymda ýitirilýär. Galyberse-de, olar barada bilýän zatlarymyz juda ujypsyz. Eýsem-de bolsa, eýran taryhyny ýakyndan okanlar Eýran türklerini we sebitdäki türkmenleri aýry-aýry öwrenmegiň gerekdigini gowy bilýärler.

• **Türkmensähra meselesi we türkmenler**

Eýranda Günorta Azerbaýjan türklerinden soňky iň uly ilatly türki halklaryň biden Türkmensähra türkmenleridir.

Eýranyň propogandaçy syýasaty we onuň türkler meselesindäki diýdimzorlugy zerarly eýran türkmenleriniň ilaty anyk belli bolmasa-da, munuň iki milliona golaýdygy çaklanýar.

Türkmensähra türkleri

Eýran türkmenlerini Günorta Azerbaýjan türklerinden tapawutlandyryan iki esasy aýratynlyk bar. Bularyň birinjisi – ulanyan dili anadoly türkçesine iň ýakyn türki dilleriň biri. Diňe şundanam olaryň beýleki türkler bilen deňeşdirende Eýrandaky Türkmensähra türkmenleriniň biziň birinji derejeli garyndaşlarymyzydygyny bilse bolýar. Beýleki esasy aýratynlyklary bolsa, biziň bilen bir – mezhepleriniň sünni,

yktykatlarynyň hanapy bolmagydyr.

Medeni we ynanç taýdan Konýa ýa-da Kütahýa türkünden tapawutlandyrmagyň mümkin bolmaýşy ýaly, Türkmensähra türkleri barada jikme-jik maglumatlary edinmek beýlede dursun, gynansak-da, olaryň ýaşaýan ýerlerini kartada görkezibem bilmejek derejede sowadymyz ýok.

Beýik türkmen şahyry Magtymguly Pyragynyň dürdäne beýtlerindäki Göroglynyň obrazynyň Anadoly bilen ýakynlygy şu setirlerde ýüze çykýar:

*Al-ýaşyl bürenip çykar perisi,
Kükeýip bark urar anbaryň ysy,
Beg, töre, aksakal, ýurduň eýesi,
Küren tutar gözel ili türkmeniň.*

Ol merdiň ogludyr, mertdir pederi,
Görogly gardaşy, serhoşdyr seri,
Dagda, düzde kowsa saýýatlar diri
Ala bilmez ýolbars ogly türkmeniň.

Köňüller, ýürekler bir bolup başlar,
Tartsa ýygyn, erär topraklar, daşlar,
Bir suprada taýýar kylynsa aşlar,
Göteriler ol ykbaly türkmeniň.

Köňül howalanar ata çykanda,
Daglar lagla döner gyýa bakanda,
Bal getirer, joşup derýa akanda,
Bent tutdurmaz, gelse sili türkmeniň.

Gapyl galmaz, döwüş günü har olmaz,
Gargyşa, nazara giriftar olmaz,
Bilbilden aýrylyp, solup, saralmaz,
Daýym anbar saçar güli türkmeniň.

Tireler gardaşdyr, urug ýarydyr,
Ykballar ters gelmez hakyň nurudyr,
Mertler ata çyksa, söweş sarydyr,
Ýow üstüne ýörär ýoly türkmeniň.

Eýran türkmenleri

• **Eýran türkmenleriniň garaşsyzlyk ugrundaky göreşi**

Bu ýerde ýaşayan türkmenleriň arasyňy Türkmenistandaky garyndaşlaryndan ilkinji bolup bölen ruslar boldy.

1881-nji ýyla çenli ownuk han-beglikler görnüşinde hiç kime boýun egmän azat durmuşda ýaşan türkmenler uruşda rus basybalyjylaryndan ýeňlenden soň Ahalteke şertnamasy esasynda iki döwletiň arasynda bölündi.

Olaryň ýaşayan sebitine Türkmenäähra adyny şa režimi beripdi.

1923-nji ýylda Türkiýäniňem goldawy bilen azat-edijilik hereketini başlap gozgalaň turzan türkmenler Eýranda garaşsyzlygyny yglan etdi. Meýletin ýagdaýda köp sanly anadolyly türk ofiseri türkmenäähraly gardaşlaryna harby tälim bermek üçin ýola rowana boldy.

Elbetde, ýaňy uruşdan çykan Anadolyňyň Türkmenäähradaly garyndaşlaryna beren ýardamy ýeterlik bolmansoň, Eýran we SSSR ikisi iki ýerden türkmenleriň üstüne hüjüm etdi. Garaşsyzlygyny yglan edenine ýaňy bir ýyl bolan ýaş Türkmen

respublikasy iki döwletiň deň bolmadyk hüjümlerine garşy durup bilmedi.

Eýran türkmenleri

Eýran döwleti türkmenleriň garaşsyzlygyny almak ugrunda eden synanyşygyndan soň sebitdäki güýjüni artdyrdy.

Pars dilinde bilim berýän mekdepleri hökmany etdi we türkleriň garaşsyzlygynyň nyşany bolan çarwa durmuşy gadagan edip, taýpalary mejburi oturumly durmuşa geçirtti.

Liderleri öldürilen we ýaşaýyş-durmuş formasy üýtgedilen türkmenler Türkiýedenem gerekli goldawy alyp bilmänsoň, eýran režiminiň öňünde kem-kemden umumlaşyp, ýuwaşamaga başlady.

Eýran döwleti Muhammet Ryzanyň döwrüne gelende türkmenlere garşy despotik metodlardan el çekip, sebitdäki türkmenleri öz razylygy bilen döwlete ýakynlaşdyрма ýoluny saýlap aldy.

Şu manyda düýpli özbaşdaklygy gazanan Türkmen-sähra türkmenleri tizara sowatlylaşma prosesine girmek bilen birlikde eýran konstitusiýasynyň öz ene diliňde bilim almaga berýän rugsady sebitdäki etniki toparlaryň döwlete garşy gitmeklerini doly

diýen ýaly aradan aýrypdy.

Şeýle-de, eýranlylar ellinji ýyllarda ýurtda ýaşayan türkleri we kürtlere öz dillerinde metbugat organlaryny we neşir işlerini açmaga rugsat bermegi ýurtdaky beýleki etniki azlyklarda bolşy ýaly türkmenleri-de düýpli syýasy reaksiýany döretme babatynda durnuklylaşypdy.

Başgaça aýdanda, Eýran düzümindäki etniki toparlary ilki başda gara güýç ulanyp golastynda saklasa-da, soňabaka örän demokratik ýollar arkaly etniki azlyklary döwlet saýawanyň astynda saklamagy başarypdy.

Türkiýede «TRT Kürdi» telekanalynyň 2009-njy ýylda gurlandygyny pikir etsek, Eýran bu ädimleri baryp-ha elli ýyl mundan owal ädip, diýseň strategiki manýowlary edipdi.

Eýran türkmenleri

• **Türkmenler prezident bolup bilmeýär**

Ýokarda-da gürrüňi edilen demokratiki hak-hukuklara uly çaprazlyk döredýän bir ýagdaý bolsa türkmenleriň öňünde goýlan syýasy çäklendirmelerdir.

Türkmenler hernäçe häkim, ministr, halk deputaty ýaly wezipelere ýetip bilýänem bolsa, mezhepleriniň sünni bolandygy sebäpli edil eýran kürtleri ýaly prezident wezipesine gelmegi kanuny taýdan gadagan.

Bu çäklendirmä Günorta Azerbaýjan türkleri dahylsyz, çünki bu madda millete görä däl. Mezhep çäklendirmeleri zerarly sünnilere Eýranda prezident bolmak gadagan. Şonuň üçin türkmenleriň Kümmethowuzdan mejlise halk deputaty ugratmakdan başga gazanyp bilen syýasy ýeňşi ýok. Olaryň azeri türkleri bilen mezhepleri aýry bolsa-da, kowumdaş bolansoň biri-birlilerine ýakyn duranyny kem görenoklar. Şonuň üçin wagtal-wagtal azerilerden halk deputatlygyna ýa-da başga ýolbaşçy wezipä hödürlense, türkmenlerden goldaw tapýar.

Ýerli saýlawlarda-da Bendertürkmen we Kümmethowuz ýaly şäherlerde köplenç türkmensähraly türkmenleriň kandidatlary üstün çykýar.

Syýasy taýdan bölünişikçi hereketleri bolmasa-da, türkmenleriň has beter reformator syýasatçylara we partiýalara goldaw bermegi başgaça aýdanda, oppozision häsiýetini dowam etdirmegi olaryň häzirem öz milli aýratynlyklaryny ýitirmän saklaýandyklarynyň iň uly alamaty bolup gözümize ilýär.

Eýran döwletiniňem ýurtda kürtler bilen birlikde uly ünsde saklaýan jemgyýetleriniň biri Türkmensähra türkmenleridir.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 25.11.2024 ý. Edebi makalalar